

Вимір духовності у сучасному світі

О.П. Бойко

В статті розглядаються проблеми духовності в епоху глобалізації та масової культури. Показано, що сучасність трансформувала духовно-ціннісне відношення до життя. Акцентовано увагу на тому, що духовність потрібно формувати, для чого необхідно напрацьовувати нові підходи у розумінні цього явища.

Ключові слова: *духовність, ціннісна система.*

Постановка проблеми. Сучасна картина світу, на наш погляд, якнайповніше стверджує розширений процес глобалізації в усіх сферах життєдіяльності людини. Так, помітно удосконалюється технологічний процес, стрімко зростає виробництво, торгівля, спостерігаються зміни в культурному та духовному різноманітті сучасного світу.

Вивчаючи процеси глобалізації, необхідно, передусім, виділити її духовно-моральний вимір і оцінити той вплив, який вона здійснює на систему цінностей, на людину, її свідомість, зрештою, на її поведінку. Необхідно зазначити, що антигуманний варіант реалізації перетворень деформує цю сферу людського буття, руйнує самотність і унікальність індивіда, перетворює його на безлику людину, вільну від будь-яких «коренів», відчужену та з спотвореним уявленням про добро і зло. І саме в умовах кризи цивілізаційних основ, людство шукає шляхи відродження духовності, моральності, шляхи виходу з труднощів, в якому опинилися майже всі країни світу.

Актуальність філософського дослідження проблеми трансформації моральних цінностей в площині глобалізації духовності можна пояснити, на нашу думку, деструктивними процесами, які спостерігаються в духовному житті суспільства, а також необхідністю уточнення змісту моральних категорій і понять в умовах соціального середовища, що постійно трансформується. Зниження рівня загальної, у тому числі і моральної культури, соціальна апатія, проникнення в суспільну свідомість інноваційних моральних цінностей, що

характеризуються зміщенням гуманізації на користь меркантилізації та раціоналізації, бачення вищих цінностей буття, чинять негативний вплив на процес формування особи в умовах сучасної дійсності. Ось чому, проблема вивчення трансформації моральних цінностей, визначення їх суті, змісту, структури, їх вплив на процес духовного життя в сучасному суспільстві нині набуває важливого значення.

Стан дослідження проблеми. Проблеми духовності та ціннісної системи у всі часи хвилювало людство. Тому ця тематика отримала достатньо уваги. Так, наукові дослідження на цю тему здійснені Ю. Габермасом, М. Гайдеггером, Х. Йонасом, Ч. Тейлором, Г. Риккертотом, В. Франклом, Е. Фроммом, А. Швейцером, М. Шеллером, В. Штерном, К. Ясперсом та багатьма іншими. Вони по-різному формулювали і розв'язували ці питання. Але їх, безумовно, поєднує одне: вони пов'язують проблеми цінностей з проблемами пізнання людиною буття, як цілісної системи певним чином організованих цінностей.

Особливе значення для повноцінного розв'язання поставлених нами завдань мають праці українських філософів Г.І. Горака, Г.В. Гребенькової, С.Б. Кримського, М.Д. Култаєвої, В.А., Кузнецова, В.М., Малахова, Г.В. Пролєєва, Л.В. Сохань, І.В. Степаненко, Н.В. Хамітова, В. Хромової, В.А. Личковах, Л.В. Сохань, І. В. Степаненко, А.М. Єрмоленка та В.І. Шинкарука, в яких осмислення проблем культури здійснюється в межах аксіологічної інтенції й аксіологічного дискурсу.

Мета дослідження. Визначаючи мету цієї статті, ми виходимо з відсутності, на наш погляд, цілісної уяви про своєрідність духовності як інтегральної якості для формування та підтримки життєстійкості загальнолюдських цінностей, які, в свою чергу, впливають на життєтворчість людини, що дозволило б у повному обсязі напрацювати орієнтири та цілі в духовному становленні кожної особистості.

На нашу думку, духовність - це, в перш за все, спосіб людського буття з урахуванням тих позитивних надбань, які залишило нам людство. Духовність - це вищий рівень самосвідомості людини і емоційно диференційованого відношення до явищ навколишнього світу. Це поняття не можна підмінити

наявністю високого інтелекту та ерудиції. Варто нагадати, що схильність до пошуків вищого сенсу життя, спрямованість до відданості інтересам, терпимість в стосунках з людьми, доброта, що йде від серця, і співчуття з одного боку, цілком можуть бути властиві і малоосвіченим людям. З іншого боку, нерідко поверхнева атрибутика інтелігентності служить лише інструментом для досягнення зовсім не найвищих цілей, коли індивід, наче справжній «джентльменський набір», вважає необхідним блиснути якимись знаннями і псевдофілософськими сентенціями з приводу доброго, вічного тільки для того, щоб оточення сприйняло його як начитаного, гуманного і такого, який думає про благополуччя простих людей. А, між іншим, цілі такого "гуманіста" здебільшого егоцентричні, примітивно-споживчі, а декларація духовних цінностей служить лише одним із способів для завоювання авторитету, влади, багатства. Такого роду культурний багаж слід назвати не інакше як "псевдодуховність".

Духовність людини - це вміння вийти за рамки вузько егоїстичного прагнення вижити, досягти успіху, захистити себе від негод. Наповнене духовним багатством життя передбачає не лише включення в образ власного «Я» величезної інформації - в ширину і глибину - про навколишній світ, але і здатність розглядати своє «Я» в контексті всесвіту. При цьому людина виступає не пасивною ланкою, а в ролі суб'єкта діяльності. Це - особа, що намагається зрозуміти своє призначення у цьому світі, прагне наповнити своє життя певним сенсом, активно реалізовує свій потенціал в ім'я певних ідеалів, а не в суто егоїстичних цілях.

Взагалі духовність не можна зводити до високого і різнобічно розвиненого інтелекту ще і тому, що це не лише проблема самосвідомості, але і емоційна сторона, що передбачає в складному діалозі про добро та зло доведення пріоритету першого. Для одних - це опора на мораль суспільства, на принципи релігійних догм, для інших - це власна совість, що не дозволяє переступити межу, за якою підстерігає небезпека зачепити інтереси інших людей. Якщо людина не переступає законів справедливості не із-за страху перед покаранням, а

по велінню власних моральних установок, порушення яких загрожує йому втратою самоповаги, то це вже ознака наявності вищого духовного складу душі.

Скажемо більше, духовність - це поняття, яке імпліцитно містить в собі небайдужість до навколишнього світу. Це - упередженість з позитивним знаком. Це також прагнення наповнити своє життя захопленістю і інтересом до різних сфер буття, любов'ю до своєї країни, до природи, до людей, до того, що не є інструментом реалізації прагматичної необхідності. На противагу буденним інтересам, спрямованим на те, щоб задовольняти людську плоть, духовність означає спрямованість людини на інші, нематеріальні цінності. Відповідно думці С.Б. Кримського, принцип духовності, який би відповідав нашому часу, повинен бути заснованим на ідеї морального інтелекту, який поєднує моральний розум та розумну емоцію [4].

Отже, аналіз духовної культури і духовності в цілому, як чинника, що визначає життєздатність суспільства свідчить про необхідність поняття "духовність" як аналітичної категорії. Проаналізувавши існуючі дослідження, можна зробити висновок, що під духовністю у філософському плані в цілому розуміється інтегральна якість індивіда, що відбиває його цілісність, властивий йому креативний потенціал, моральні характеристики, здатність до саморозвитку, вільний і відповідальний вибір, який лежить в основі специфічних поведінкових мотивацій та базується на цінностях абсолютного характеру, що розглядаються як вищі по відношенню до особистих цінностей індивіда. З іншого боку, поняття духовності тісно пов'язане з екзистенціальною смислотворчістю людини.

Мотивація поведінки на основі смислоорієнтованих конструкцій, цінностей і норм вже означає присутність у цьому процесі суспільства у якості нормативної і регулятивної складової. Отже, відносно єдиних культурно-ціннісних параметрів конкретного суспільства виступають основою і критерієм його цілісності. Соціальне може виступати і виступає вираженням і втіленням духовного. Тому духовність, можна сказати, є наскрізним об'єднуючим початком, що скріплює усі сфери соціальної життєдіяльності, а духовна культура суспільства з'являється як початкова передумова, основний чинник і в той же

час результат єдиного процесу соціального розвитку. Поняття духовності знаходить фактичну репрезентацію як інтегральний аспект життєдіяльності і відтворення суспільства. Однією з таких найбільш відомих і переконливих репрезентацій, де саме духовність є основою цілісності суспільства, виступає концепція соціетальності Т. Парсонса, де під соціетальністю розуміється аспект функціонування соціальної системи, що відбиває її цілісність, єдність і якісну своєрідність [6].

Вплив духовності, як процесуального чинника, на стан статичних соціальних структур здійснюється через посередництво культури, як складного соціального відношення, в якому духовність і соціальність переплетені, а соціетальні коди культури виступають втіленням духовності, і в той же час через їх розкодування відбувається перехід від змісту духовних цінностей до соціальної дії, спрямованої на перетворення і вдосконалення соціального.

У розумінні теоретиків постструктуралізму культура, утворюється сукупністю кодів діяльності в різних динамічних конфігураціях. Аналогічних висновків дотримуються і Е. Гідденс і М. Фуко. Так, наприклад, згідно М. Фуко, коди культури у своїй динаміці забезпечують соціальний порядок і стабільність [7]. Роль узагальнюючих кодів, які символічно задають визначальну динаміку процесів соціального смислоутворення, описує також Н. Луман. Проте, звертає на себе увагу той факт, що питання про духовно-ціннісні підстави соціетальної єдності в сучасних західних соціологічних концепціях заломлюються в акцентування соціально-релятивної, функціональної природи цінностей. Наприклад, Н. Луман розглядає цінності як узагальнені символи комунікації, які зручно використовувати в комунікативних цілях, і ніякого транзитного порядку вони не мають.

Та, все ж таки, поняття духовності, само по собі, припускає абсолютність, внерелятивність вищих цінностей. Це показано в дослідженнях, що спираються на ціннісно-розуміючий підхід до феноменів культури, згідно з якими категорія духовності в її соціальному застосуванні віддзеркалює, з одного боку, ціннісні горизонти суспільства, а з іншого - "внутрішній", екзистенціально-особовий вимір соціальності. Так, духовність - є основою культурного простору

суспільства і виступає як його інтеграційна характеристика, пов'язана з процесом отримання і підтримки вищих ідеалів, цінностей, смислів.

Абсолютні духовні цінності утворюють свого роду вертикальний вимір соціетальної системи, яка задає зміст базових духовних констант. Під духовними константами треба розуміти стійкі довготривалі параметри духовного життя суспільства, які діють на усіх рівнях, від соціетального до рівня індивідуального внутрішнього життя і повсякденних практик. У цих константах репрезентуються і визначаються соціально значущі зразки поведінки.

Таким чином, поняття духовності може бути представлене у якості констант, що виконують функцію інтеграції суспільства на основі абсолютних цінностей і виражених в соціокультурних кодах, характерних для певної культури окремого суспільства. Актуальні духовні константи формують безпосередній соціокультурний контекст, що працює на рівні повсякденних практик, якість і специфіка яких зумовлюють розуміння індивідами соціальної реальності і їх, відповідно, смислотворчі здатності в соціально-практичній сфері. Йдеться про втілення основних соціетальних духовних параметрів в когнітивних утвореннях, які виконують функцію посередників в процесі формування на основі цих духовних параметрів мотивацій соціальної поведінки індивідів.

Швидкі темпи глобалізації, обумовлені стрімким ходом економічного та технічного розвитку, породжують проблему адаптації людини до постійно змінюючогося світу. Під впливом цих факторів духовна і культурна сфера не встигають змінюватися. А в результаті, в умовах, коли нові цінності ще не в повній мірі сформувалися в тій чи іншій культурі, а старі вже піддалися тотальній переоцінці, виникає криза цінностей, а значить криза духовності та моралі. Власне культурні цінності, у визначенні класика аксіології Г. Ріккєрта, є цінності, «до оцінки яких або до праці над якими ми почуваємо себе більш або менш морально обраними в інтересах того суспільного цілого, в якому ми живемо, або по якій-небудь іншій підставі» [6, 55]. Тому проблема цінностей культури - це завжди проблема моралі. Говорячи про цінності, ми завжди говоримо про значимості. Кожна цінність має свою значимість, а якщо вона відсутня, якщо ми у відношенні до неї не почуваємо себе морально

зобов'язаними, то вона для нас буде псевдоцінністю, нами безпосередньо не сприйнятною, але такою, яка нам ким-небудь нав'язується.

В процесі глобалізації світ стає наповненим такими псевдоцінностями, в силу чого людині не просто виокремити для себе ті цінності, які були б для неї по-справжньому значущими. «Коли вплив традицій та звичаїв у світовому масштабі слабшає, змінюється і сама основа самоідентифікації - відчуття себе особистості. В більш традиційних умовах відчуття себе особистістю підтримувалося за рахунок стабільності соціального положення індивіда в рамках співтовариства. Коли традиції втрачають силу та переважає вільний вибір способу життя, це не може не зачепити і відчуття людини. Вона повинна набагато активніше, ніж раніше, створювати і відтворювати власну ідентичність», - стверджує дослідник глобалізації Ентоні Гидденс. [3, 63]. Людина в глобальному світі стає незахищеною традиціями своєї культури, їй доводиться керуватися здебільшого загальнолюдськими цінностями, що визнаються більшістю людей, при цьому їй необхідно залишатися самою собою, зберігати особистість і дотримуватися власних ціннісних установок. Неможливо не погодитися з Гидденсом, який пише, що «усім нам необхідні моральні переконання, які вище за дрібні турботи і чвари повсякдення. Ми повинні бути готові активно відстоювати ці цінності, якщо вони погано приживаються або виявляються під загрозою. ... Нам усім не було б варто жити, якщо б у нас не було того, за що варто померти» [3, 5].

В конфлікт, викликаний переоцінкою цінностей в процесі глобалізації, вступають, таким чином, не лише традиційні цінності тієї або іншої культури, а й особистісні цінності, які протистоять диктату псевдоцінностей, тим більше що північноамериканська домінанта в глобалізації несе з собою головним чином ідеологію прагматизму, а прагматизм не дає ніяких моральних орієнтирів поза ділової сфери. Це є причиною, по якій культурні та особистісні цінності опиняються в ситуації кризи.

В зв'язку з цим необхідно додати, що на сучасну духовну кризу впливають і соціальні трансформації, які відбулися у XX столітті та продовжують поглиблюватися і у XXI, при цьому радикально змінюючи світ. Одним з таких

проявів є утвердження споживчого способу життя. У поєднанні з динамікою життєвих змін споживач докорінно перетворив зміст і структуру усієї системи споживання. При цьому споживач, як життєва орієнтація і психологічна установка, надав багатьом об'єктам споживання знаковий характер: «Система споживання .. є системою маніпуляції знаками», - відмічає у зв'язку з цим Ж. Бодрийяр [2, 14]. Більше того, в Західній Європі з середини ХХ століття утверджується майнова парадигма досягнення вершин комфорту під назвою «конс'юмеризм». Поширилася ідея прибутку і віра в те, що сьогодні можна купити усе, включаючи життя і здоров'я. «Конс'юмерна людина» - це споживач, який звільняється від необхідності думати про достоїнства і недоліки речей, і вимушений сліпо покорятися моді. Можна сказати, що конс'юмеризм став повсякденним явищем і «стилем життя». «Споживачі - це, в першу чергу, колекціонери почуттів; вони збирають речі лише в другу чергу, як наслідок, бажання не бажає задоволення. Навпаки, бажання бажає бажання» [1, 120]. Сучасна людина - це людина, що має споживацьку установку і сприймає життя як набір проблем, які можна виявити, більш менш ясно визначити і вирішити за допомогою грошей. Символізування конс'юмеризму і поява не лише конкретного товару, але і такого, як статус, престиж, модна професія, брендовий одяг, робить споживчу поведінку пристрасною грою.

Об'єкти споживання, як матеріальні, так і духовні, індивідом-споживачем сприймаються не стільки як предмети, що задовольняють певні його потреби, скільки як знаки, за якими стоїть щось важливіше для нього, - статус в суспільстві, зв'язки і успіх, престиж і мода тощо. Тобто при цьому «предмет втрачає свою об'єктивну доцільність, свою функцію» і, отже, «істина сучасного предмета полягає не в тому, щоб служити для чогось, а щоб означати .., бути знаком» [2, 154].

Природно, що справжні духовні цінності не можуть виступати як аксіологічна основа конструйованої індивідом знакової реальності, яка входить в його повсякденне життя. Більше того, у індивіда не виникає і потреби в таких цінностях, оскільки він цілком задовольняється їх знаками, представленими в мас-медіа. Виняткову роль в цьому грають мода і реклама, що моделюють

знакове «царство небуття». «Реклама (та інші засоби інформації) нас не обманює: вона знаходиться по ту сторону істинного і помилкового, як мода знаходиться по ту сторону потворного та красивого» [2, 166].

Отже, можна зробити висновок, що процес глобалізації означає не тільки злиття національних економік, але й тісну взаємодію культур, перехід цінностей з однієї в іншу, тому можливість конструктивного діалогу між різними культурами, відбувається, головним чином, на мові цінностей. А в основі формування ціннісної свідомості, яка представляє собою особливий тип світогляду, лежать загальнолюдські цінності. Тільки через них відкривається шлях до розуміння культури, формування сфери духовності та моральності, а в підсумку – саме це визначає відношення людини до розуміння інших культур, саме вона є умовою формування толерантності, абсолютно необхідної в умовах глобалізації. Не останню роль в цьому грають і особливі цінності певної людини. Адже завдяки тому, наскільки сильно буде розвинена ціннісна свідомість кожного індивіда, залежить відношення людини до різних цінностей сучасного світу, можливість бути повноправним учасником ціннісного діалогу. В той же час ієрархія особливих цінностей певного індивіда і домінування в них тих або інших цінностей, формуватимуть поле життєвих цінностей людини, самоактуалізацію та життєтворчість, що в кінцевому рахунку впливає на формування мистецтва жити.

Таким чином, духовність є необхідною складовою в житті як суспільства, так і кожного індивіда окремо. А от формування ціннісної системи та духовності в цілому повинно базуватися на необхідності переорієнтації на постматеріальні цінності, відмові від споживацької ідеології та конс'юмеризму, синтезі цінностей на основі діалогу, полілогу різних культур.

Література:

1. Бауман, З. Глобалізація: наслідки для людини і суспільства [Текст] / З. Бауман. - М., 2004. - 340 с.
2. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры [Текст] / Ж. Бодрийяр - М., 2006. - 268 с.

3. Гідденс Е. Ускользящий мир: как глобализация изменяет нашу жизнь [Текст] / Э. Гид-гтер. с англ. М. Л. Коробочкина. - М., 2004. – 120 с.
4. Крымский С.Б. Контуры духовности. Новые контексты идентификации // Вопросы философии. – 1992. - № 12. С. 25-37.
5. Риккерт Г. О понятии философии [Текст] / Г. Риккерт // Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / пер. с нем.; М., 1998. – 128 с.
6. Парсонс Т. О структуре социального действия [Текст] / Т. Парсонс / Пер. с англ. – М., 2000. – 880 с.
7. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. Пер. С. фр. СПб., 1994. - 408 с.

О.П. Бойко Духовность в современном мире.

В статье рассматриваются проблемы духовности в эпоху глобализации и массовой культуры. Показано, что современность трансформировала духовно-ценностное отношение к жизни. Акцентировано внимание на том, что духовность нужно формировать и для этого необходимо нарабатывать новые подходы в понимании этого явления в современном мире.

Ключевые слова: *духовность, ценностная систем.*

Boyko O. Spirituality is in the modern world.

In of the article the problems of spirituality are examined in the epoch of globalization and mass culture. It of is shown that contemporaneity transformed the spiritually - valued attitude toward life. Attention of is accented on that spirituality this phenomenon which needs to be formed and for this purpose it is necessary to turn out new approaches.

Key words: *spirituality, valued system.*

Бойко, О. Виміри духовності у сучасному світі [Текст] / О. Бойко // Філософія. Культура. Життя : міжвузівський збірник наукових праць. - Дніпропетровськ: ДДФА, 2010. - Вип. 35. – С. 41-49.